

NOTA VAN BEANTWOORDING

Reacties concept Gebiedsvisie Natuurgebied De Maashorst september 2023

Datum: 17 oktober 2023
Status: definitief

HET OERGEBIED IN BRABANT

INLEIDING

De voormalige Gebruikersraad en Raad van Advies van Natuurgebied De Maashorst zijn gevraagd advies te geven op de concept Gebiedsvisie Natuurgebied De Maashorst. De Gebruikersraad heeft een gezamenlijke reactie gegeven. Daarnaast hebben individuele belangengroepen uit zowel de Gebruikersraad als Raad van Advies een reactie gegeven op de concept Gebiedsvisie. In deze nota zijn de reacties voorzien van een beantwoording.

In september 2023 is de concept Gebiedsvisie ook ter consultatie aan de commissievergaderingen van de drie gemeenten voorgelegd.

Uit deze consultaties en de ontvangen reacties zijn geen nieuwe inzichten naar voren gekomen die vragen om een inhoudelijke koerswijziging van de Gebiedsvisie. De tekst en afbeeldingen van de Gebiedsvisie zijn op basis van de ontvangen reacties op onderdelen wel tekstueel en/of visueel aangescherpt of verduidelijkt.

OPMERKINGEN & REACTIES

Nr	Belanghebbende		Opmerking/reactie	Reactie partners
Algemeen				
1	Natuurverenigingen		De gemeente Maashorst heeft op 20 juli een concept-gebiedsvisie voor natuurgebied de Maashorst uitgebracht. Als gezamenlijke natuurorganisaties in de Maashorst maken wij graag gebruik van de mogelijkheid hierover een reactie aan u mee te geven. Ongeveer tien jaar geleden hebben we gezamenlijk de lange termijn koers bepaald voor natuurgebied de Maashorst via het Maashorst Manifest. Wij zijn content dat vastgehouden wordt aan de in de Maashorst ingeslagen weg, gericht op procesnatuur, extensieve recreatie, rijk en gevarieerd natuurlijk bos en beheer met grote grazers. We willen een gebied dat een uitstekende kwaliteit krijgt, een gezonde bodem, en een gebied waar voldoende water is en de kwaliteit van het water goed is. Waar vele soorten planten en dieren kunnen voortbestaan. Een gebied dat een bijdrage levert aan het terugdringen van de verdrogingsproblemen als gevolg van klimaatverandering en beregening. Een gebied waar het prettig genieten en recreëren is. Waar rust, biodiversiteit, gezondheid en extensieve recreatie voorop staan. Helaas zijn we in de Maashorst nog behoorlijk ver van deze doelstelling verwijderd. Het natuurnetwerk zoals al tientallen jaren geleden aangewezen is nog niet gerealiseerd. Er dient nog circa 130 hectare grond gekocht te worden in het middengebied van de Maashorst. Het watersysteem is hier nog ingericht op de landbouw en beïnvloedt de omgeving . Een taak van het waterschap en Staatsbosbeheer die extra aandacht vergt op korte termijn. De gemeenten zouden dit kunnen stimuleren. De Maashorstkern is voor natuur, landschap en recreatie, niet voor intensieve landbouw. Het is onze groene long voor de toekomst. Door klimaatverandering valt het water onregelmatig en stroomt snel weg uit de Maashorst. Het water kan vastgehouden worden. Dat is voor iedereen beter. De Verdroging in de Maashorst is de laatste jaren enorm geweest. Dat gaat ten koste van natuurkwaliteit. Ruilverkavelingssloten kunnen dicht, de wateraccu moet opnieuw worden geladen! Pas dan kan de biodiversiteit van natte gebiedsdelen zich ontwikkelen en kan bijvoorbeeld het wijstverschijnsel, dat de Maashorst zo kenmerkt, weer functioneren. Het waterschap heeft wat te doen! Maar ook de gemeente heeft hierin een rol. We moeten samen de balans herstellen en al het water vasthouden. Waar je water en bodem gezonder maakt kan de natuur herstellen. Een ander groot probleem voor de natuur is de grote stikstoflast. Te veel stikstof uit met name de landbouw drukt sterk op de natuurkwaliteit. Het stikstofdeken dat over onze omgeving hangt benadeelt de kwaliteit van de natuur zeer. Dit remt de kansen die ontstaan door begrazing en bosomvorming. De biodiversiteit neemt door stikstof sterk af en algemene soorten nemen toe. De bodem verzuurt steeds verder. Dit effect kan nog lang doorwerken. Ook gebieden die geen Natura2000 status hebben ondervinden natuurlijk gevolgen van de overmaat aan stikstof. Pak dit dus ook lokaal op! Waar de natuur herstelt wordt ook de lucht gezonder. De gezondheid rondom onze natuurgebieden wordt sterk beïnvloed door het inzetten van teelten met een enorm gebruik van bestrijdingsmiddelen en het toestaan van glyfocaat. Burgers hebben een verhoogde kans op Parkinson en kanker en de insectenstand decimeert, hetgeen doorwerkt in het ecosysteem. Zet gezondheid voorop in het maken van beleidskeuzes. Dus gemeente: zet met spoed in op een gecombineerde aanpak voor natuur, water en klimaat. Vijftig jaar vooruitkijken is mooi maar er is juist nu actie nodig. Een integrale aanpak op korte termijn! Daarom hebben we doelen nodig voor de korte termijn. Geen uitstel tot later zoals U in de gebiedsvisie nu nog te veel hanteert. Zet het college aan het werk en durf te investeren in groen en de toekomst van een potentieel prachtig gebied. Ook op korte termijn.	

Nr	Belanghebbende	Opmerking/reactie		Reactie partners
Algemeen				
		a	Eerder was er de ambitie om van de Maashorst een Nationaal park (3.0) te maken. Dat kan alleen als het gebied Annabos-Bedaf betrokken wordt bij de Maashorst.	Het verkrijgen van de status van Nationaal Park is geen ambitie in de Gebiedsvisie.
		b	Herstel natuurlijke processen zo veel mogelijk met water als leidend principe. Herstel de water-accu met spoed!	Dit onderschrijven we. In de visie zijn water en bodem sturend.
		c	Vergroot het begrazingsgebied op korte termijn en realiseer zo snel mogelijk een aaneengesloten groter procesnatuurgebied (>1500 hectare). Vergroot het leefgebied voor de Wisenten aanzienlijk. Uitbreidingskansen van de begrazing liggen vooral in de voormalig Landerdse bossen aan de oostzijde van de Maashorst. Deze doelstelling wordt nu ver vooruitgeschoven.	Vergroting van het begrazingsgebied is afhankelijk van de verwerving van gronden. Hier wordt hard aan gewerkt, maar dit gebeurt op basis van vrijwillige verkoop door de grondeigenaar. De uitbreiding naar de natuurschil vindt plaats vanaf 2035. Uitbreiding van de begrazing van de wisenten vraagt om een zorgvuldig, stapsgewijs proces. Deze uitbreiding binnen het huidige begrazingsgebied in de natuurkern vindt zo snel als mogelijk plaats.
		d	Bosomvorming gericht op gevarieerd rijker bos is een prima uitgangspunt. Voer geen hout meer af en houdt de biomassa in het gebied. Wij pleiten voor maatwerk in bosomvorming. Ga uit van de beperkte mogelijkheden van de soms schrale ondergrond en behoud de bossen die ouder zijn dan 80 jaar. Juist deze bossen gaan in hun volwassen stadium meerwaarde geven aan de biodiversiteit. Realiseer rijke bostypen juist bij de vochtige (kalkrijke) wijstgronden en op voormalige (rijke) landbouwgronden.	We onderschrijven de noodzaak voor maatwerk bij de bosomvorming. Dit krijgt een plek in het Inrichtings- en beheerplan en bij de uitvoering.
		e	Natuurcentrum De Maashorst is voor ons een belangrijke informatiebron en een toonaangevend educatiecentrum. Benoem dit in de gebiedsvisie nadrukkelijker en benoem het centrum als centrale spil in de Maashorst.	Het belang van het Natuurcentrum is in Hoofdstuk 2 nadrukkelijker benoemd.
		f	Ecologische verbindingszones verbinden de Maashorst met haar (natuurlijke omgeving). Niet alle eerder benoemde verbindingen zijn benoemd in de gebiedsvisie. Zo ontbreekt de verbinding via de Rusvensche loop (oostelijke waterloop richting de natte natuurparel Hooge Raam). Kunnen wij er vanuit dat de eerder (bij het Manifest) vastgestelde ontsnipperingsmaatregelen van kracht blijven en uitgevoerd worden?	De ambities voor verbinding en ontsnippering staan nog steeds overeind.
		g	Benoem correct en uitgebreider de zogenaamde hotspotgebieden (de delen waar zeldzame en bijzondere planten een dieren voorkomen). Stem recreatie en beheer in deze delen af op de bijzondere waarden. Benut de kennis van de natuurorganisaties hierbij.	Het benoemen van de hotspots past niet bij het detailniveau van de Gebiedsvisie. Dit is een uitwerking van het Inrichtings- en beheerplan en wordt betrokken bij de recreatieve zonering. Hierbij maken we graag gebruik van de aanwezig gebiedskennis van de natuurverenigingen.
		h	Richt de hondenuitloopgebieden duidelijker in en handhaaf nadrukkelijker en intensiever op loslopende honden in de rest van het gebied. Honden veroorzaken schade aan dassenbruchten en rustend wild en vernielen en verstoren nesten van 22 grondbroedende vogelsoorten.	We onderschrijven dat de hondenlosloopgebieden beter moeten worden ingericht. Hier wordt bij het recreatiezoneringsplan naar gekeken.
		i	Sluit de Plassen van Hofmans zo spoedig mogelijk aan op de begrazing. De dieren kunnen er drinken en het voorkomt dichtgroeien van de oevers na afronding van de ontgronding in 2027.	Er wordt zo snel als mogelijk een verbinding gemaakt met de Plassen van Hofmans. Deze gronden liggen al binnen de natuurkern, zodat uitbreiding voor 2035 mogelijk is.

Nr	Belanghebbende	Opmerking/reactie		Reactie partners
Algemeen				
		j	Stimuleer actiever de biodiversiteit en extensieve landbouw in de schil, breng deze in harmonie met de nabijgelegen natuur en verminder de negatieve effecten.	Het versterken van de biodiversiteit is een gezamenlijke ambitie. Daarom zijn we als gemeenten ook aangesloten bij STILA en willen we de groenblauwe dooradering realiseren. Binnen het gebiedsproces van de transitie landbouw brengen we deze onderwerpen ook in.
		k	Zet meer in op recreatieve mogelijkheden als paden en bankjes.	Zoals in Hoofdstuk 3 is beschreven is recreatie, in balans met natuur, erg belangrijk in De Maashorst. Uit het recreatiezoneringsplan volgt hoe en waar recreatieve voorzieningen worden gerealiseerd en versterkt.
		l	Investeer meer in het gebied. Haal de doelen naar voren. Er wordt veel uitgesteld en naar de lange termijn geschoven. De knellende water, stikstof en biodiversiteitscrisis vragen nu om actie!	We onderschrijven de noodzaak om genoemde onderwerpen aan te pakken. Daarbij zijn we echter ook afhankelijk van financiële middelen, andere partijen en landelijke ontwikkelingen. We kunnen nu niet in één keer alles aanpakken.
2	Gebruikersraad	a	We vinden het taalgebruik in de visie toegankelijk en goed te begrijpen. Wel vinden we de Gebiedsvisie erg ruim opgesteld. Daardoor missen we een aantal duidelijke kaders voor de besluitvorming van de toekomstige uitvoeringsplannen. Ook is het niet duidelijkheid hoe bij toekomstige besluitvorming de inhoud van deze gebiedsvisie zich verhoudt tot de andere visies zoals b.v. de omgevings- en recreatievisie die betrekking hebben op een groter gebied inclusief dit natuurgebied. Wij zijn van menig dat de bepalingen uit deze gebiedsvisie, dus de kaders, voor dit gebied de hoogste weging krijgen bij de besluitvorming over de toekomstige inrichting of bepaling van het IBeP c.q. jaarplannen.	De visie is gericht op de lange termijn. Daarom is de tekst op hoofdlijnen. Uitwerking van de visie vindt plaats in Inrichtings- en beheerplan en bij plannen en projecten. Deze plannen worden per 6 jaar opgesteld aan de hand van de visie en de actuele inzichten. De relatie met ander beleid en visies is verduidelijkt in de tekst. De Gebruikersraad is in 2022 al betrokken geweest bij het opstellen van het Inrichtings- en beheerplan. Conform de nieuwe participatieopzet vindt bij plannen en projecten (maatwerk) participatie plaats.
		b	We willen graag tijdig betrokken worden bij de uitvoeringsplannen. Dit is van groot belang, om ook de ervaringen en toekomstige wensen van de regionale gebruikers beschikbaar te hebben bij de uitwerking van de scenario's en daaropvolgende besluitvorming. Hierbij nog opgemerkt dat die kennis alleen benut kan worden als we vanaf de planfase worden betrokken en niet later, zoals in het burgerparticipatiedocument is beschreven.	Gebiedskennis en specifieke kennis van gebruikers vinden we zeer waardevol. Conform de nieuwe participatieopzet wordt per plan en project bekeken hoe de participatie wordt vormgegeven.
		c	We willen graag tijdig betrokken worden bij de uitvoeringsplannen. Dit is van groot belang, om ook de ervaringen en toekomstige wensen van de regionale gebruikers beschikbaar te hebben bij de uitwerking van de scenario's en daaropvolgende besluitvorming. Hierbij nog opgemerkt dat die kennis alleen benut kan worden als we vanaf de planfase worden betrokken en niet later, zoals in het burgerparticipatiedocument is beschreven.	Dit onderschrijven wij. We bieden in het gebied ook voorzieningen voor allerlei verschillende doelgroepen. Dit wil niet zeggen we alle paden ook voor elke doelgroep inrichten. Hier worden keuzes in gemaakt.
		d	We zijn het eens dat iedereen in staat moet zijn om van het gebied te genieten. En dan op paden die algemeen toegankelijk zijn, tenzij er zwaarwegende redenen zijn om een bepaalde groep uit te sluiten. De paden zelf moeten ook gebruikersvriendelijk en veilig (bijv voldoende breed) zijn; ook in kern.	Recreatie is en blijft een belangrijk onderdeel van beleving van De Maashorst. Maar niet alles kan overal. Recreatie in de natuurkern blijft ook in de toekomst mogelijk. Het accent ligt hier wel op rust en stilte passend bij de bestemming natuur. In deze visie beschrijven we de wens om de levendige schil te ontwikkelen. Dit is echter een gebiedsproces met vele partners en belanghebbenden. Uitwerking hiervan valt buiten de scope van de visie.

Nr	Belanghebbende		Opmerking/reactie	Reactie partners
Algemeen				
		e	In de Gebiedsvisie wordt gesproken over het weren van recreatie in de kern, het groter maken van de kern en het verplaatsen van recreatie naar de levendige schil. We maken ons zorgen of er voldoende recreatie realiseerbaar is in de levendige schil. Die borging (uitwerking van de levendige schil en de samenhang met andere gebieden/projecten) ontbreekt namelijk in deze Gebiedsvisie. De recreanten die specifiek op zoek zijn naar rust om de tijdelijke steeds toenemende hectiek van onze maatschappij te ontvluchten ervaren nu al te veel drukte in de natuurlijke schil.	Recreatie is en blijft een belangrijk onderdeel van beleving van De Maashorst. Maar niet alles kan overal. Recreatie in de natuurkern blijft ook in de toekomst mogelijk. Het accent ligt hier wel op rust en stilte. In deze visie beschrijven we de wens om de levendige schil te ontwikkelen. Dit is echter een gebiedsproces met vele partners en belanghebbenden. Uitwerking hiervan valt buiten de scope van de visie.
3	Natuurvrienden		We zijn aangenaam verrast door de compacte en heldere schrijfstijl, plezierige lay-out en de zeer leesbare kaarten. Al met al een stuk dat uitnodigt tot het lezen ervan. Dat hebben we dus gedaan en we vinden dat helder uiteen wordt gezet wat de bedoeling van het stuk is en wat de richting is die de gebiedspartners op willen met de Maashorst. De gebiedsvisie straalt uit dat veel aandacht uitgaat naar het zoveel mogelijk bij elkaar brengen van de verschillende stromingen in het kijken naar het gebied. Dat is op zich heel nuttig en naar ons idee ook redelijk geslaagd, maar mogelijk heeft dat toch wel wat afgeleid van de fysieke ontwikkeling van het gebied, terwijl zich daarover momenteel toch wel degelijk ideeën over ontwikkelen, namelijk:	
		a	De begrenzing van het gebied is erg traditioneel ingestoken. Enkele voorbeelden: er wordt gestudeerd op het versterken van de relatie tussen het inzijgingsgebied van de centrale Maashorst met de kwel en wijstzones van het Annabos-Revennekes en het Herperduin.	Voor kennisgeving aangenomen.
		b	Het aanzetten van de verbinding Herperduin-Keent is nadrukkelijk in beeld bij de gemeente Oss en andere partijen, maar is hier beperkt tot een pijl op de kaart zonder nadere duiding.	In paragraaf 3.1 is opgenomen dat in 2050 De Maashorst stevig is verbonden met natuurgebieden in de omgeving, waaronder Keent. Het gaat voor de visie te verder om hier nader op in te gaan. Maar het is dus wel een ambitie om Herperduin te verbinden met Keent. De eerste verkennende gesprekken tussen gemeente Oss, gemeente Maashorst en Waterschap Aa en Maas hebben plaatsgevonden.
		c	Ten slotte wordt node een standpuntbepaling van de gemeente gemist aangaande de afronding van de reservaatvorming en de rol die de gemeente daarin kan spelen. Het zou passend zijn als er ook vanuit de gemeente financieel zou worden bijgedragen aan de hiervoor benodigde middelen. Immers het groene hart van de gemeente bevorderd welzijn en economie van de gemeente. Daar mag best een financiële impuls ten behoeve van de afronding van het gebied tegenover staan.	We gaan ervan uit dat met deze opmerking de verwerving van de NNB-gronden wordt bedoeld. De verwerving van de NNB-gronden heeft prioriteit. Dit gebeurt wel op basis van vrijwilligheid. De gemeenten stellen hier ook financiële middelen voor beschikbaar.
		d	Als genoemde meer grootschalige ontwikkelingen in de visie worden opgenomen, kan dit dienen ter ondersteuning van aanvragen in het kader van de locaties voor natuurcompensatie bij de toekomstige verbreding van de A50 en al eerder bij subsidie verzoeken in het kader van de uitvoering van het BPLG.	Dit onderschrijven wij. De gebiedsvisie geeft, samen met de gemeentelijke (omgevings)visies, voldoende aanknopingspunten voor natuurontwikkeling.
		e	De balans tussen wat hoofdzaken zou moeten zijn en bijzaken slaat nog te veel door naar bijzaken.	Voor kennisgeving aangenomen.
		f	Bij de typering van de deelgebieden worden meer politieke gevoeligheden benoemd dan werkelijke basiskenmerken (Bijvoorbeeld water en bodem sturend).	De beschrijving van de deelgebieden zijn nadere duidingen. Hoofdstuk twee als geheel is de beschrijving van De Maashorst in z'n totaliteit.

Nr	Belanghebbende		Opmerking/reactie	Reactie partners
Algemeen				
4	Maashorstburgers	a	De uitgebreide beschrijving van het zover toegepaste participatieproces geeft de daarvoor georganiseerde activiteiten duidelijk weer. Ook maakt het duidelijk dat niet alle belangen gehonoreerd kunnen worden. Wel zijn wij van mening dat de besluitvorming daarover enerzijds wetenschappelijk verantwoord moet zijn en anderzijds breed draagvlak behoeft van de regionale bewoners.	De ontvangen informatie en reacties zijn betrokken bij de totstandkoming van de visie. In de visie zijn diverse belangen afgewogen en is gezocht naar een balans tussen recreatie en natuur. Daar is allerlei informatie betrokken, ook het belevingsonderzoek van de Maashorstburgers en het advies van de gehandicapten. De balans tussen recreatie en natuur is niet overal gelijk, maar verschilt per zone/deelgebied. Met in de natuurkern meer nadruk op rust en stiltebeleving en in de natuurschil en levendige schil meer ruimte voor recreatie. De visie geeft de uiteindelijke keuzes weer. Voor zover de reacties/informatie over uitvoering gaan, wordt dit waar relevant bij de uitvoering betrokken, zoals bij het Recreatiezoneringsplan.
		b	De ingebrachte belangen van de Gebruikersraad, waarvan de leden spreken namens een brede achterban van de regionale inwoners, zijn voor een groot deel onherkenbaar gebleven in de zover opgestelde gebiedsvisie.	
		c	Zelfs een aantal resultaten van een door de Maashorstburgers uitgevoerd belevingsonderzoek, waarvan de uitvoering volledig transparant met het bestuur gedeeld is, zijn volledig genegeerd en daardoor buiten alle overwegingen rond de besluitvorming gebleven.	
		d	Een ander voorbeeld is het dood zwijgen van een zorgvuldig door de gehandicapten opgesteld advies dat tot op heden nog geen formele ontvangstbevestiging ontvangen heeft.	
		e	Dit roept de vraag op in hoeverre de visie het voornoemde breed draagvlak van de regionale bewoners geniet en als gevolg daarvan de toekomstige uitvoeringsplannen verdere politieke onrust veroorzaken. Juist een ervaring op basis waarvan destijds de Gebruikersraad opgericht is.	
		f	De in het najaar georganiseerde inloopbijeenkomsten vonden plaats op locaties en tijdstippen waarop de regionale bewoners op basis van hun maatschappelijke verplichtingen maar gedeeltelijk aan deel konden nemen.	In het najaar van 2022 zijn vier inloopmomenten georganiseerd die op verschillende plekken en op verschillende tijdstippen, waaronder een avond, plaatsvonden. Hiermee is voldoende gelegenheid geboden om te participeren.
5	Stichting Ruiters & Menners Herperduin/ De Maashorst & MVTO namens de mountainbikers		Hiermee geven wij een korte algemene reactie op de Gebiedsvisie die aan de Gebruikersraad is voorgelegd, als aanvulling op de meer gedetailleerde reactie in het format. Wij zijn verheugd te lezen dat onze aanbevelingen zijn verwerkt in de gebiedsvisie. Daarmee is er een goede balans aangebracht tussen natuur en recreatie en hebben wij vertrouwen op een goed vervolg. Er zijn wat ons betreft nog enkele aandachtspunten waarvan we hopen dat die in goed overleg met de gebruikersgroepen worden opgepakt:	
		a	Het onderscheid tussen wegen en paden enerzijds en wildwissels anderzijds is voor een recreant niet altijd duidelijk.	In het uitvoeringsprogramma is opgenomen dat bordjes worden geplaatst op de belangrijkste wildwissels om te voorkomen dat mensen deze paden betreden. De beheerders zullen dit monitoren en evalueren.
		b	Het benutten van de levendige schil is een belangrijk onderdeel van de gebiedsvisie. Om dit succesvol te doen moet deze aantrekkelijk worden voor recreatie, en het realiseren van aantrekkelijke routes voor mountainbikers en ruiters en menners zal een grote opgave vergen.	Ter kennisgeving aangenomen.
		c	Het is wenselijk dat de gebiedsvisie meer stelling neemt in het kunnen blijven recreëren in de natuurschil zonder grote grazers. Behoud de drie zones.	In hoofdstuk 3 is beschreven dat op diverse plekken in de natuurschil recreatie buiten de begrazing mogelijk blijft. De levendige schil wordt verder ontwikkeld om de recreatie hier meer ruimte te geven.
		d	Wanneer uitbreiding van de begrazing naar de natuurschil toch gaat plaatsvinden, kunnen de routenetwerken in de natuurschil in stand blijven (aanvulling met routes in de levendige schil is uiteraard altijd wenselijk). Ruiters en menners en mountainbikers hebben geen last van grazers (en andersom), en recreëren al jarenlang probleemloos bij de grote grazers.	Op voorhand gaan we er niet vanuit dat routes gaan verdwijnen.

Nr	Belanghebbende		Opmerking/reactie	Reactie partners
Algemeen				
6	ZLTO Oss-Den Bosch, Bernheze en Uden		Naar aanleiding van onze reactie op de eerder gepresenteerde versie van de gebiedsvisie (stakeholderbijeenkomst 30 mei jl.) zijn wij blij te merken dat er gehoor is gegeven aan een deel van onze opmerkingen. Tegelijkertijd constateren we een aantal aannames ten aanzien van de agrarische sector die ons verbazen en waar we ons niet in herkennen. We hebben de betreffende passages in de tekst gemarkeerd en voorzien van opmerkingen. Dit document is als bijlage toegevoegd.	
		a	Landbouw als (cultuurhistorische) kwaliteit: Terecht wordt in de gebiedsvisie de landbouw als één van de cultuurhistorische waarden benoemd. De landbouw is al heel lang in dit gebied aanwezig en heeft het gebied mede gevormd. De nog aanwezige landbouw in dit gebied (ook die in de benoemde natuurkern) draagt bij aan het behoud van die cultuurhistorische waarde. De landbouw kan hierin een educatieve rol spelen; Over landbouw van toen, landbouw van nu en de landbouw van de toekomst. En hoe de landbouw en natuur daarin samenwerken en elkaar nodig hebben. Daarom is het in onze ogen niet nodig en zelfs onwenselijk dat alle landbouw uit het natuurgebied/de natuurkern zou moeten verdwijnen. Het is – in tegenstelling tot wat in de visie gesuggereerd wordt – namelijk helemaal niet nodig om de landbouw weg te halen om daarmee het watersysteem te kunnen herstellen. Een (veel) hoger grondwaterpeil kan prima samengaan met landbouw. Dit brengt ons op het tweede punt.	In de visie sluiten we aan op het provinciale doel om een aaneengesloten natuurkern te realiseren. De te verwerven gronden maken deel uit van het Natuurnetwerk Brabant. Binnen de levendige schil is ruimte voor landbouw. Als partners blijven we openstaan voor het voeren van gesprekken over hoe landbouw en natuur op een harmonieuze wijze kunnen samengaan en elkaar kunnen versterken en hoe we cultuurhistorische waarden kunnen behouden.
		b	Oorzaken, gevolgen en doelstellingen: Helaas wordt in deze concept gebiedsvisie op meerdere plekken een relatie gelegd tussen de aanwezige landbouw en een verslechterend watersysteem. Omdat dit een feitelijke onjuistheid betreft (de optredende verdroging kent immers als oorzaak de wereldwijde klimaatverandering), is ons simpele verzoek deze storende fout uit deze visie te halen. Verder zijn wij van mening dat het goed is als overheden heldere doelen stellen. Dus geformuleerde doelstellingen t.a.v. het verhogen van het grondwaterpeil en het verbeteren van biodiversiteit (ook in de bodem!) onderschrijven wij van harte. Immers; De landbouw is gebaad bij een goede en gezonde bodem en de beschikbaarheid van water en draagt daar ook aan bij. Wij zijn echter ook van mening dat het niet aan de overheid is om zich te bemoeien met de bedrijfsvoering van - in dit geval agrarische – ondernemingen door uitspraken te doen over schaalgrootte (kleinschalig) en/of bedrijfstype (biologisch, multifunctioneel, etc). Het is aan de ondernemer om zelf invulling te geven aan de gestelde doelen. Het verzoek is om deze bedrijfsmatige invulling weg te laten uit deze gebiedsvisie en deze uitvoeringsvraagstukken vooral samen met de agrariërs bespreekbaar te maken in een uitwerkingsfase. Tot slot zouden wij graag een concrete datum toegevoegd zien t.a.v. de afronding van het onderzoek naar het inbrengen van (gebiedsvreemd) water, aangezien deze maatregel – zoals blijkt uit de GGOR – een van de meest effectieve maatregelen zou zijn.	Enkele passages over verdroging zijn in de tekst aangepast, waarbij de relatie tussen landbouw en verdroging is genuanceerd. Het onderzoek naar de aanvoer van gebiedsvreemd water zit nog in de opstartfase. Een concrete datum voor de afronding van het onderzoek is nog niet te noemen. In hoofdstuk 5 van de visie is het startjaar opgenomen.

Nr	Belanghebbende	Opmerking/reactie		Reactie partners
Algemeen				
7	Fietsforum	a	Ben een beetje verwonderd dat de specifieke gebruikersroutes komen te vervallen en dat elke gebruiker van alle diverse paden en routes gebruik gaan maken. Voorheen werd veelal door de gebruiker de voor hem of haar gebruikersgroep de bestemde route gebruikt. Een echt verbod dat een breder gebruik van diverse routes onmogelijk maakte is bij mijn weten, nooit formeel genomen. Wel werd en wordt door verschillende gebruikers wel eens van elkaars route gebruikt gemaakt. Jawel dit werd en wordt soms als erg hinderlijk ervaren, maar er zijn bij mijn weten nooit zware conflicten geweest. Dit ook, mede door hoe men dan met elkaar probeerde om te gaan. Wetende dat je op een oneigenlijk route bent gedraagt de persoon zich als zijnde “te gast”. Dus met respect naar de eigenlijke gebruiker. Door de duidelijkheid te scheppen wat eigenlijk de bedoeling is maar geen gebod of verbod kan de sfeer positief beïnvloed worden. Ik weet niet of ik het goed lees of begrijp, maar in de nieuwe voorstellen lees ik dat iedere gebruiker van alle diverse routes van de verschillende gebruikersgroepen evenveel, de voor hem of haar de juiste route is. Betekent dit dat we straks paarden op het slingerpad tegenkomen?? Zulke voorbeelden kunnen we nog veel bedenken.	De meningen over dit onderwerp lopen uiteen. De ervaring leert dat door het aanbieden van aantrekkelijke routes voor verschillende gebruikersgroepen de meeste recreanten gebruik maken van de voor hen ontwikkelde routes. We hebben er daarom voor gekozen de huidige situatie met meervoudig gebruik van wegen en paden voort te zetten. Op de website en in het gebied zullen we hier ook over informeren. Zodat het ook voor mensen die hier niet bekend zijn, duidelijk is. In Herperduin staan bijvoorbeeld al bordjes die wijzen op het meervoudig gebruik van paden.
		b	Ben ook benieuwd hoe het gaat lopen als in het begrazingsgebied de paardenroutes gaan verdwijnen. Diverse paden komen uit bij (klap)poortjes waar ruiters en menners niet door kunnen. Worden die voor iedereen afgesloten of komen er ook doorgangen voor paarden?	Dit wordt uitgewerkt in het recreatiezoneringsplan. Maar dit betekent niet dat we overal alles geschikt gaan maken voor alle doelgroepen.

Nr	Belanghebbende		Opmerking/reactie	Reactie partners
Hoofdstuk 1				
8	Maashorstburgers	Par. 1.2	Bij de 4 genoemde principes willen we graag toevoegen: de veilige recreatie zowel in de kern als de schil. Het manifest beschrijft een gebied dat bestaat uit kern en schil. De hier genoemde opsplitsing van de schil in een natuur, recreatieve en levendige schil geeft een toevoeging die de in het manifest beschreven recreatie in de kern verdringt naar de schil.	Deze principes zijn één op één overgenomen uit het MaashorstManifest. Hier voegen we op deze plek niks aan toe. In hoofdstuk 3 van de gebiedsvisie wordt verder ingegaan op de recreatieve mogelijkheden in het gebied. In het MaashorstManifest werd al gesproken over een natuurkern en meerdere schillen. Dit hebben wij overgenomen. We spreken over een natuurkern met daaromheen een natuurschil. Samen vormen zij het natuurgebied. En rondom het natuurgebied ligt de levendige schil.
9	Stichting Ruiters & Menners Herperduin/ De Maashorst & MVTO namens de mountainbikers	Par. 1.2	Om duidelijker aan te geven over welke gebieden het gaat zou een kaartje met de betreffende schillen kunnen worden toegevoegd.	In de tekst is een verwijzing opgenomen naar de afbeelding met de verschillende schillen.
10	Gehandicapten	Par. 1.2	Het gebied met grazers is ontoegankelijk voor gehandicapten. De Stichting Groen & Handicap erkent dat dit een landelijk probleem is en heeft Staatsbosbeheer uitgenodigd om hierover te overleggen. Advies: sluit tijdig aan bij dat overleg of neem op z'n minst de adviezen over.	In de visie zijn afgewogen keuzes gemaakt. Buiten het begrazingsgebied wordt de toegankelijkheid versterkt. Maar dat betekent niet dat alle paden voor alle doelgroepen en gebruikers geschikt worden gemaakt. Ook de natuurkern is toegankelijk, maar niet specifiek ingericht voor alle doelgroepen en gebruikers. Eventuele uitkomsten van een gesprek tussen Staatsbosbeheer en Stichting Groen & Handicap bespreken we als gezamenlijke gebiedspartners.
11			Veiligheid is niet gewaarborgd met grote grazers. Veel ouderen/gehandicapten mijden de Maashorst door de grote grazers.	De Maashorst kent verschillende zones. Het is altijd mogelijk om in De Maashorst buiten het begrazingsgebied te recreëren. Ook zijn er doorgaande routes buiten het begrazingsgebied om.
12	Stichting Ruiters & Menners Herperduin/ De Maashorst & MVTO namens de mountainbikers	Par. 1.2 1.3 Alg.	Maak het kaartmateriaal uniform en gebruik één uniek bestand met de gebieds- en plangrenzen en schillen.	Er is gebruik gemaakt van verschillende bronnen voor de thematische kaarten. Aan de visiekaarten kunnen ook geen rechten worden ontleend. Voor het Inrichtings- en beheerplan wordt een uniek bestand met nauwkeurige grenzen gehanteerd.
13	Maashorstburgers	Par. 1.4	De Gebruikersraad heeft hun belangen met gefundeerde feiten ingebracht. Door hun uitgevoerde onderzoeksresultaten aangevuld door de ervaringen en benodigdheden van hun achterban zijn niet serieus gewogen. Zelfs aantoonbare enquêteresultaten die transparant gedeeld zijn blijven buiten beeld. Dit terwijl theoretische beschouwingen, waarvan de feiten niet in het gebied bepaald zijn, de waarheid vormen waarop deze visie gestuurd wordt. Tot slot eindigt de brede discussie over de burgerparticipatie keuze in een vorm die niet past bij de in de bestuur programma's van betrokken gemeenten en de in de beginfase voorgestelde evaluatie van die burgerparticipatie.	Met de nieuwe opzet voor burgerparticipatie betrekken we een nog grotere en bredere doelgroep. Dit sluit aan bij de werkwijze van alle betrokken partners. Zie verder de beantwoording onder 4.

Nr	Belanghebbende	Opmerking/reactie		Reactie partners
Hoofdstuk 2				
14	Maashorstburgers	Par. 2.1	Bij de kenmerken van de Hooge Vorssel willen we graag het speciale recreatiegebruik van de golfbaan The Duke toevoegen.	Tekst is aangepast.
15	Stichting Ruiters & Menners Herperduin/ De Maashorst & MVTO namens de mountain-bikers	Par. 2.1	Ook hier kan een kaartje om het betreffende gebied aan te duiden geen kwaad.	In de tekst is een verwijzing opgenomen naar de afbeelding met de verschillende deelgebieden.
16	Natuurvrienden	Par. 2.1	Hoogteligging Herperduin is maar relatief en beperkt tot smallere stuifduinrichels, het ligt als geheel lager dan het gebied ten zuiden van de provinciale weg.	Voor kennisgeving aangenomen.
17			De zelfstandige dynamiek van het Herperduin lijkt vooral een uiting van de actuele politieke verhoudingen in de gemeente Oss. Bijvoorbeeld hydrologisch is Herperduin vooral “afhankelijk” van grondwaterbewegingen vanuit het zuidelijker gelegen gebied. Er is meer connectie op abiotisch gebied dan zelfstandigheid.	Tekst is aangepast.
18		Par. 2.2	Verdroging: in “Geohydrologisch onderzoek en maatregelenkaart de Maashorst” (waterschap jan 2023) wordt wateraanvoer naar de Maashorst als een optie gesuggereerd. Natuurvrienden wijzen erop dat een dergelijke ingreep vanwege de niet passende watersoort een ecologische ramp voor het gebied zou betekenen. Ander maatregelen bieden voldoende soelaas voor het herstel van de hydrologie, zonder dergelijke nadelige effecten Graag een opmerking hierover in de visie.	De aanvoer van gebiedsvreemd water is onderwerp van nader onderzoek. De waterkwaliteit is daarbij een belangrijk aspect.
19	Maashorstburgers	Par. 2.3	De procesnatuur wordt te sterk gekoppeld aan de zover gekozen 3 grote grazers. Deze bedreigen de veiligheid van de recreant en hun unieke bijdrage aan de groei van natuur en biodiversiteit wordt overdreven. Hierbij gaat men voorbij aan de opties van andere grazers die de veiligheid van de recreant niet in de weg staan. Zover vastgestelde groei van natuur en biodiversiteit wordt mede veroorzaakt door menselijk ingrijpen van bosomvorming en andere natuur en diervriendelijke maatregelen in en rond het gebied. Dit vraagt een gedetailleerde evaluatie in het gebied door een onafhankelijk onderzoeksbureau.	In de visie zijn afgewogen keuzes gemaakt. De Maashorst kent verschillende zones. Het is altijd mogelijk om buiten het begrazingsgebied, in De Maashorst, te recreëren. Ook zijn er doorgaande routes buiten het begrazingsgebied om. Evaluatie en monitoring maakt deel uit van het proces van het Inrichtings- en beheerplan. De evaluatie zal onafhankelijk plaatsvinden.
20	Stichting Ruiters & Menners Herperduin/ De Maashorst & MVTO namens de mountain-bikers	Par. 2.3	Noot bij de knelpunten mbt de grote grazers: Er zijn recreanten die niet speciaal voor de grote grazers komen maar ook geen problemen hebben om zich in het begrazingsgebied te begeven.	Tekst is aangepast.
21	Gehandicapten	Par. 2.3	Er zijn veel incidenten met grote grazers die niet bekend of gebagatelliseerd worden. Stichting Free Nature kijkt eenzijdig en vergelijkt de Maashorst met recreatief luwe natuurgebieden in Polen. Stichting Ark lijkt wetenschappelijke rapporten te leveren, maar bij nadere bestudering is er niets wetenschappelijk aan. Vraag advies aan onafhankelijke ecologen. Gehandicapten kunnen het gebied met grote grazers niet in, maar er ook niet omheen. Er is geen keuzemogelijkheid. Advies: biedt keuzemogelijkheid, monitor beter verschillen grote grazers en kijk naar alternatieven (bijv de Schotse Hooglanders leveren veel minder incidenten dan de Taurossen; of schapen; of handmatig).	De Maashorst kent verschillende zones. Het is altijd mogelijk om in De Maashorst buiten het begrazingsgebied te recreëren. Ook zijn er doorgaande routes buiten het begrazingsgebied om. De huidige drie grote grazers zijn op basis van een zorgvuldige afweging gekozen. Op dit moment is er geen aanleiding om die keuze te heroverwegen. Indien dit in de toekomst nodig is, doen we dat. Monitoring naar de interactie tussen recreanten en grazers gaat onafhankelijk plaatsvinden. Dit wordt in 2024 opgepakt en uitgewerkt. Hiervoor wordt ook input bij belanghebbenden opgehaald.

Nr	Belanghebbende		Opmerking/reactie	Reactie partners
Hoofdstuk 2				
22	Natuurvrienden	Par. 2.3	Deze op bij 2.2 genoemde onderzoek gebaseerde pagina's zijn op meerdere punten aanvechtbaar. We reageren hier rechtstreeks op in de richting van het waterschap. Overeind blijft dat de hydrologie met de juiste selectie van maatregelen herstelbaar is.	Voor kennisgeving aangenomen.
23			Natuurvrienden pleit voor vergroting van de begrazingseenheid, maar zoek dat niet direct in de momenteel benoemde natuurschil, maar meer in het versterken van de natuur in de richting van Herperduin en Keent. De natuurschil kan groeien in de richting van Annabos en Revennekes.	De verbinding van De Maashorst met het Annabos en Revennekes onderschrijven we. Of de mogelijke toekomstige verbinding Herperduin-Keent op termijn van belang zal zijn voor de begrazing moet nog worden vastgesteld. Vanwege het streven naar procesnatuur in de gehele Maashorst, zetten we in op uitbreiding naar de natuurschil.
24	Gehandicapten	Par. 2.4	Er wordt gesproken over padvast en paden. Veel paden in de huidige Maashorst zijn te smal en leveren gevaar op bij passeren. Padvast is niet geschikt voor gehandicapten. Hoogstens een goed aangelegde variant met gebonden padvast. Andere keuzen leiden wederom tot insluiting i.p.v. inclusie. Helaas is de Wethouder aan dit door ons geleverde advies voorbijgegaan bij verbreding van de 2 doorgaande fietspaden. Bijvoorbeeld betonplaten zouden al veel beter zijn. Handicap & Groen, die wij ook in dat advies genoemd hebben, leveren landelijk advies. Advies: hen raadplegen.	De visie gaat in op routes, maar niet specifiek op een type verharding. Deze opmerking heeft betrekking op de uitwerking van een motie binnen de gemeente Maashorst. Vanwege de specifieke kenmerken van de natuurkern wordt beton niet als alternatief voor halfverharding gezien.
25	Natuurvrienden	Par. 2.4	Er is een duidelijke zonering zichtbaar in het recreatieve gebruik zie begeleidende nota van het vooroverleg.	Dit wordt meegenomen in het recreatiezoneringsplan.
26	Stichting Ruiters & Menners Herperduin/ De Maashorst & MVTO namens de mountainbikers	Par. 2.4	Goed dat de pluspunten van het gebied worden benoemd! Ter aanvulling: het is ook een afwisselend gebied, hoewel dat helaas voor de natuurschil in veel mindere mate geldt. Kunnen er geen cultuurlandschappen (zoals heidevelden) in de schil worden getrokken?	Streven is procesnatuur. Dat betekent niet actief beheren/ inrichten. Met procesnatuur (begrazing) ontstaat straks ook in de natuurschil meer diversiteit. De grens van de natuurschil wordt niet aangepast.
27			We merken dat het vooral druk is op mooie dagen in het weekend, en dan met name rond de natuurpoorten en overige parkeerplaatsen. Het verplaatsen hiervan naar de levendige schil (wat verder van de natuurschil af) zou de drukte in het gebied aanzienlijk kunnen beperken (en als bonus blijft de stikstofuitstoot van de auto's ook wat meer buiten het gebied). De gebiedsvisie zou op dit punt een sterkere keuze moeten maken.	De natuurpoorten worden niet verplaatst. De meesten liggen al op de grens van Natuurschil en levendige schil. De recreatiezonering wordt nog verder uitgewerkt. De hoeveelheid en ligging van parkeerplaatsen wordt hierin meegenomen.
28			Voor de bewegwijzerde mountainbikeroutes geldt over het algemeen helaas niet dat de paden er goed bij liggen (qua ondergrond). Een grote groep gebruikers wordt over een in verhouding klein aantal kilometers route geleid. Zeker in natte of juist erg droge tijden vindt er ernstige degradatie plaats die vaak niet of onvoldoende wordt hersteld. Het onderhoud schiet tekort (ondanks de gewaardeerde inzet van de vrijwilligers die dat uitvoeren), en lijkt vooral gericht te zijn op korte termijn instandhouding. Bijvoorbeeld: als een wortel bloot is komen te liggen op het pad dan wordt de wortel verwijderd. Op zich niet verkeerd maar de oorzaak, namelijk dat de bodemlaag boven de wortel is verdwenen, wordt niet aangepakt. Het veelvuldig gebruik van de routes door motorcrossers draagt ook niet bepaald bij aan een goede onderhoudstoestand van de paden.	Dit heeft niet direct betrekking op de Gebiedsvisie. Uiteraard blijven we met gebruikers in gesprek, met als insteek het behoud van goede routes in het gebied.
29			Ontwikkelingen om de levendige schil aantrekkelijk(er) te maken voor recreatie zijn zeer welkom. Aandachtspunten hierbij zijn dat de levendige schil op dit moment voor veel recreatievormen niet aantrekkelijk is, en dat voor de delen die nu wel aantrekkelijk zijn er ook sprake kan zijn van knelpunten mbt drukte en verstoring.	Ter kennisgeving aangenomen. Dit is van belang bij het gebiedsproces in de levendige schil.

Nr	Belanghebbende		Opmerking/reactie	Reactie partners
Hoofdstuk 2				
30			De levendige schil kan daarom nooit volledig de vervanger worden van recreatie in de natuurschil. Zorg dat er in de natuurschil voldoende mogelijkheden blijven voor diegenen die niet met de grote grazers geconfronteerd willen worden. Dat betekent wellicht ook beperkingen aan in hoeverre de natuurkern zich uit zal breiden ten koste van de natuurschil. De gebiedsvisie mag hier uitgesprokener in zijn: de drie zones moeten overeind blijven.	In de visie is opgenomen dat de uitbreiding van de begrazing gefaseerd en onder voorwaarden wordt uitgevoerd. Het gaat om een geleidelijk gebiedsproces.
31			“Een deel van de routes is aangesloten op landelijke fiets- en wandelnetwerken” Aanvullen: ook de ruiterroutes zijn aangesloten op landelijke netwerken zoals Visit Brabant en Ruiteren en Mennen.	De tekst is hierop aangepast.
32			“Een knelpunt is onder meer dat een klein deel van de gebruikers de gemengde paden voor verschillende typen recreanten als onveilig ervaart door onoverzichtelijke situaties.” Vraag: Waar blijkt dat uit? Onoverzichtelijke situaties komen eerder (of net zo goed) voor op kruisingen van paden dan dat ze voortkomen uit gezamenlijk gebruik van hetzelfde pad. Wat ons betreft kan dit knelpunt weggelaten worden. Of onderbouwing met bron en specificeren wat ‘een klein aantal’ is en om welk type gebruikers het gaat.	Dit punt is meerdere keren bij de participatie naar voren gebracht.
33	Natuurvrienden	Par. 2.5	We wijzen er hier op dat bovengenoemd rapport laat zien dat er al snel flinke waterstandsverbeteringen mogelijk zijn zonder de landbouwfunctie te benadelen.	Dit wordt meegenomen in het recreatiezoneringsplan. Dat klopt. Het doel is om een aaneengesloten natuurgebied te realiseren. Daarvoor worden (landbouw)percelen verworven. Een neveneffect is dat daarna de grondwateronttrekking kan worden beeindigd. Op dit moment worden, mede in overleg met agrariërs, al hydrologische maatregelen uitgevoerd die andere functies niet benadelen.

Nr	Belanghebbende	Opmerking/reactie		Reactie partners
Hoofdstuk 3				
34	Maashorstburgers	Par. 3.1	De beschrijving voor 2050 toont de kern, natuur en levendige schil. Daarbij staat dat de recreatie zich vormt in de levendige schil. Hiermee verdwijnt de optie voor de recreant die rust zoekt en geen toegang meer heeft tot de kern en natuurlijke schil. Gezien de grote recreatiedruk verdwijnt de recreatie behoefte die op zoek is naar rust om in het weekend de in de tijd groeiende hectiek van het dynamisch maatschappelijk leven te ontvluchten. De beschrijving suggereert dat de recreatieve poorten in de natuur-schil liggen, terwijl deze deel uit maken van de levendige schil en daarmee de natuurkern en schil minder veilig en dus minder aantrekkelijk voor de recreant worden. Afbeelding 14 waarop de zones geduid worden toont onduidelijke grenzen tussen de zones, waardoor de recreant uit de schil en natuurkern gedrukt wordt.	Recreatie blijft mogelijk in de natuurkern en natuurschil. In de natuurschil blijven delen buiten de begrazing voor mensen die niet het begrazingsgebied in willen. Daarnaast wordt ingezet op spreiding van de recreatie naar andere gebieden in de regio. Afbeelding 14 geeft alleen schematisch de verschillende schillen weer.
35	Stichting Ruiters & Menners Herperduin/ De Maashorst & MVTO namens de mountainbikers	Par. 3.1	Zie opmerking “(derde afbeelding, mountainbikers en ruiters en menners op aangewezen paden)…….” bij 2.4. Zie opmerking “We merken dat het vooral druk is op mooie dagen in het weekend, en dan met name rond de natuurpoorten en overige parkeerplaatsen……” bij 2.4.	Zie betreffende antwoorden.
36	Gehandicapten	Par. 3.1	Er komt heel veel ruimte voor grote grazers en te weinig ruimte voor de gehandicapte. Eigenlijk blijft er 1 klein rondje over. Advies: zorg voor fietspaden die gescheiden zijn van grote grazers.	In de visie zijn afgewogen keuzes gemaakt. Buiten het begrazingsgebied wordt de toegankelijkheid versterkt. Ook de natuurkern is toegankelijk, maar niet specifiek ingericht voor alle doelgroepen en gebruikers.
37	Natuurvrienden	Par. 3.1	We missen hier de LESA die in ontwikkeling is en voor het eerst een deugdelijke analyse van de biotiek en abiotiek van de Maashorst beschrijft.	De analyses die de Bosgroep, het waterschap en het adviesbureau W+B hebben uitgevoerd zijn bij het opstellen van de visie betrokken. Een uitgebreide analyse is in dit document niet opgenomen. Daarvoor verwijzen we naar de afzonderlijke rapporten en onderzoeken.
38	Gehandicapten	Par. 3.2	Het is niet reëel om een recreatiegebied te verenigen met grote grazers. Zou kunnen met bijv schapen, maar anders altijd grote grazer en recreant scheiden. Je kan de Maashorst niet vergelijken met natuurgebieden waar minder recreatieve druk is.	Zie antwoorden bij nummer 21 en 36.
39	Natuurvrienden	Par. 3.2	Voorkom dat het streven naar een te volle wateraccu ten koste gaat van de ecologie.	Met elkaar zoeken we naar de juiste balans. Waarbij we het watersysteem willen herstellen. In het gebied streven we naar procesnatuur. Waarbij we niet sturen op bepaalde soorten, maar wel op ecologische diversiteit en vergroten van de biodiversiteit. Dit wordt gemonitord.
40	Maashorstburgers	Par. 3.3	Het benoemen van deze 3 grote grazers zien wij als een te sterke stellingname. Wij zijn van mening dat er mogelijke alternatieve, meer voor de recreant veilige, grazers beschikbaar zijn om de beoogde procesnatuur te realiseren. Dit wordt versterkt door de wetenschap dat het totale gebied met een grootte van 3500 ha te klein is voor natuurlijk kuddegedrag zonder menselijk ingrijpen. Het selectief gehoor van de beleidsmakers draagt bij aan de zover gebezigde stellingname. De randvoorwaardelijke stellingname (groen ingekaderd) beschrijft duidelijk dat belangen van de recreant afhankelijk van de toekomstige ervaringen ondergeschikt zijn aan deze keuze van de 3 grote grazers. Op basis van de in de afgelopen 5 jaren echt voorgedane voorvallen met de grote grazers is reeds duidelijk dat hier een onhaalbaar scenario beschreven wordt. Veilig recreëren in hetzelfde gebied is duidelijk onveilig!	De betrokken partners staan achter hun keuze voor deze drie grote grazers. Door het ontbreken van natuurlijke vijanden is kuddebeheer altijd nodig om de omvang van de kudde te beheersen.

Nr	Belanghebbende		Opmerking/reactie	Reactie partners
Hoofdstuk 3				
41	Stichting Ruiters & Menners Herperduin/ De Maashorst & MVTO namens de mountain-bikers	Par. 3.3	Begrazing in de natuurschil: Er worden veel voorwaarden en opties genoemd. Hoe uitvoer-baar is het dan nog, en wat betekent dit voor de recreatie en het onderscheid tussen natuur-schil en -kern?	Op termijn zal blijken of de begrazing daadwerkelijk kan worden uitgebreid. We kunnen in de visie alleen ons streven beschrijven. Het onderscheid tussen natuurkern en natuurschil zal in het gebied zelf op termijn niet meer waar-neembaar zijn. Alleen bewegwijzerde routes voor fietsers, mountainbikers, ruiters- en menners lopen niet door de natuurkern heen.
42			Onze wens: Zorg dat er in de natuurschil voldoende mogelijkheden blijven voor diegenen die niet met de grote grazers geconfronteerd willen worden. Uitbreiding van de grote grazers naar de natuurschil is dus niet wenselijk, of slechts in zeer beperkte mate (waarbij opgemerkt wordt dat de schil nu al erg smal is op veel plekken). De gebiedsvisie mag uitgesprokener hierin zijn: er blijft voldoende van de natuurschil over waar geen grote grazers lopen. Behoudt de drie zones.	Zoals in paragraaf 3.3 staat, is één van voorwaarden voor de uitbreiding van de begrazing naar de natuurschil dat de levendige schil recreatief wordt ontwikkeld. Blijft de ontwikkeling van de levendige schil achter dan vindt geen of slechts beperkte uitbreiding naar de natuurschil plaats. Daarmee is geborgd dat voldoende recreatiemogelijkheden buiten de begrazing blijven bestaan.
43	Natuurvrienden	Par. 3.3	De suggestie dat de Maashorst al goed is verbonden (met Keent!) wijzen we van de hand. Dat vraagt nog veel werk!	Hoofdstuk 3 beschrijft de situatie voor 2050. Dit is in de tekst verduidelijkt.
44	Maashorstburgers	Par. 3.4	Onze opmerkingen bij punt 3.2 vragen een duidelijke afrastering tussen begrazinggebied en recreatiepaden om er voor te kunnen zorgen dat de attractiewaarde van het Oergebied, het zichtbaar maken van de deze grazers, realiseerbaar is en als referentie voor de toekomstige recreant gebruikt kan worden.	Het begrazingsgebied als geheel is en blijft omrasterd. Ook bij beoogde toekomstige uitbreidingen. Het streven is een aaneengesloten natuurgebied met procesnatuur. Het past niet binnen deze visie om alle routes uit te rasteren. Ook bij uitgerasterde paden zijn oversteken voor de dieren nodig. Op het moment dat op de oversteek dieren (blijven) staan, is het ook niet meer mogelijk om uit te wijken als er rasters staan. In paragraaf 3.3 is aangegeven dat in de natuurschil uitrasteren één van de mogelijke maatregelen kan zijn bij uitbreiding van de begrazing.
45	Stichting Ruiters & Menners Herperduin/ De Maashorst & MVTO namens de mountain-bikers	Par. 3.4	De illustratie op pagina 38 (derde afbeelding, mountainbikers en ruiters en menners op aangewezen paden) is nog van eerder concept en klopt niet meer, hetgeen in Bijlage_3_Noti-tie_aanscherping_concept_Gebiedsvisie_De_Maashorst staat is leidend.	Dit is aangepast.
46			“Recreatie vindt plaats op wegen en paden”: het is niet altijd duidelijk wat wegen en paden zijn en wat niet. Bij de uitvoering dit graag afstemmen met de diverse gebruikersgroepen.	In het uitvoeringsprogramma is opgenomen dat bordjes worden geplaatst op de belangrijkste wildwissels om te voorkomen dat mensen deze paden betreden.
47	Gehandicapten	Par. 3.4	Er wordt gesproken over ‘enkele kilometers’ wandelen zonder grazers tegen te komen. Beter zou zijn om alle fietspaden te scheiden van de grazers of de grazers een bepaald percentage, bijv. 50% van de totale 3500 ha te geven en de rest aan de recreant. De verhoudingen lijken nu 90-10 te zijn ten faveure van de grazers.	Het streven is een aaneengesloten natuurgebied met pro-cesnatuur. Het past niet binnen deze visie om alle routes uit te rasteren. Ook bij uitgerasterde paden zijn oversteken voor de dieren nodig. Op het moment dat op de oversteek dieren (blijven) staan, is het ook niet meer mogelijk om uit te wijken als er rasters staan. In paragraaf 3.3 is aangege-ven dat in de natuurschil uitrasteren één van de mogelijke maatregelen kan zijn bij uitbreiding van de begrazing.

Nr	Belanghebbende	Opmerking/reactie		Reactie partners
Hoofdstuk 3				
48	Natuurvrienden	Par. 3.4	Tekst natuurschil roept vragen op. (Grazers tegenkomen?)	Hoofstuk 3 beschrijft het eindbeeld in 2050, waarbij uitbreiding van begrazing heeft plaatsgevonden.
49	Maashorstburgers	Par. 3.7	De zover gevoerde monitoring en evaluatie wordt uitgevoerd door minder onafhankelijke partijen. Het riekt naar de spreuk “De slager keurt zijn eigen vlees”. Belangrijk is om op te nemen dat de evaluatie op complete feitenvaststelling in het gebied gebaseerd is, die door onafhankelijke en deskundige partijen transparant voor alle belanghebbers vastgesteld worden. Ook is het belangrijk om hiervoor vooraf duidelijke tijdstippen te benoemen en de uitkomsten te baseren op een breed gedragen 0-meting.	Monitoring naar de interactie tussen recreanten en grazers gaat onafhankelijk plaatsvinden. Dit wordt in 2024 opgepakt en uitgewerkt. Hiervoor wordt ook input bij belanghebbenden opgehaald.
50	Gehandicapten	Par. 3.7	De monitoring door stichting Free klopt niet. Incidenten worden niet gemeld en als iemand met hen belt om een incident door te geven, dan volgt er geen aangenaam gesprek. Advies: een onafhankelijk meldpunt voor incidenten wat wijd bekend wordt gemaakt binnen het hele gebied.	De diereigenaren registreren alle meldingen die bij hen binnenkomen. Zij zijn ook degene die indien nodig meteen in actie moeten komen. Zij monitoren de kuddes en het gedrag van de dieren. Dieren met afwijkend gedrag worden uit de kuddes gehaald. De gebiedspartners zijn voortdurend met de diereigenaren in gesprek over meldingen en klantvriendelijkheid. Dit zal nogmaals met hen worden besproken. Op de borden in het gebied en op de website wordt het meldpunt genoemd.

Nr	Belanghebbende	Opmerking/reactie		Reactie partners
Hoofdstuk 4				
51	Maashorstburgers	Par. 4.2	Voor de monitoring en evaluatie is het van belang om alle stakeholders en gebruikers van het gebied te laten participeren op een wijze dat hun bevindingen en wensen bij de verdere besluitvorming een breed draagvlak in de regio geeft. Hiervoor is een evaluatie platform vereist dat gevormd wordt uit een vast leden team dat de afvaardiging vormt van alle recreatieve organisaties in de regio. Verder is hierbij onze opmerking onder punt 3.7 van toepassing.	Zie antwoord bij nummer 49. Input van gebruikers is een belangrijk aspect van het onafhankelijke onderzoek. We zijn echter niet van plan om een platform met vaste leden op te richten.
52	Stichting Ruiters & Menners Herperduin/ De Maashorst & MVTO namens de mountainbikers	Par. 4.2	Zorg dat er in de natuurschil voldoende mogelijkheden blijven voor diegenen die niet met de grote grazers geconfronteerd willen worden. Uitbreiding van de grote grazers naar de natuurschil is dus niet wenselijk, of slechts in zeer beperkte mate (waarbij opgemerkt wordt dat de schil nu al erg smal is op veel plekken). De gebiedsvisie mag uitgesprokener hierin zijn: er blijft voldoende van de natuurschil over waar geen grote grazers lopen. Behoud van de drie zones moet een duidelijk uitgangspunt zijn.	Zie antwoord bij nummer 42.

Hoofdstuk 5				
53	Maashorstburgers	Par. 5.1	Onder de kop NATUUR wordt gesproken over verbodsborden. Zover gaan we er van uit dat gepaste recreatie toepasbaar is in het hele gebied, dus ook de kern en de natuurschil. Meer duidelijkheid vraagt een breed overleg met alle gebruikers. Het uitbreiden van het wisentgebied moet voorafgaan zijn door een duidelijk onderzoek, gericht op de veiligheid van de recreant in het bestaande wengebied. Dit onderzoek vraagt een openstelling van het bestaande wengebied voor de willekeurige recreant ter plaatse waarbij een onafhankelijke partij de ervaringen analyseert en beoordeelt op veiligheid. Ook roept dit de vraag op in hoeverre de wisent toegevoegde waarde voor de groei van natuur en biodiversiteit brengt in vergelijking met meer veilige grazers. Onder de kop RECREATIE EN TOEGANKELIJKHEID: • Een belevingsonderzoek uitvoeren waar de in het gebied actieve recreanten zich uitspreken over de positieve en negatieve ervaringen en wensen in het gebied. • Het instellen van een onafhankelijk meldpunt voor de door recreanten ervaren voorvallen met de grazers. • De paden in de kern vanuit het Peer Verkuijlen kruispunt, die de regionale kernen met elkaar verbinden, hebben veel historische waarden. Deze vormen de kortste verbinding voor fietsers en wandelaars tussen de kernen en de geplande omlegging daarvan heeft totaal geen draagvlak bij de gebruikers.	Het gaat hier om borden die worden geplaatst bij de belangrijkste wildwissels, de paden die de dieren als hoofdroutes door het gebied gebruiken. Recreatie in de natuurkern en natuurschil is mogelijk op recreatiepaden en wegen. Voor de uitbreiding van de begrazing door de wisent werken de beheerders een apart plan van aanpak uit. De uitbreiding vindt gefaseerd plaats. Met inderdaad als eerste fase een pad door het huidige wisentgebied. Een apart belevingsonderzoek zit op dit moment niet in de planning. Zie antwoord bij nummer 50. Mogelijk dat hier wat verwaaring over bestaat. De historische dreven blijven op dezelfde plek in het gebied liggen. Er wordt, zoals nu al het geval is, een alternatieve route buiten de begrazing om geboden.
54	Gehandicapten	Par. 5.1	Men voelt zich al onveilig met de taurossen en nu wordt er gesproken over vergroten gebied van de wissenten. Het is onverantwoord binnen de Maashorst. Er zijn nu al selfies met wisenten te vinden op social media, terwijl er wordt geroepen door stichting Free dat de wisenten extreem schuw zijn. De taurossen leiden al tot problemen en incidenten. Met de wisenten erbij zal dit zeer rap toenemen in aantal en ernst.	Zie antwoord bij nummer 53.

Nr	Belanghebbende	Opmerking/reactie	Reactie partners
Bijlage 1			
55	Maashorstburgers	Dit document is in de lay-out van het document op een manier weergegeven dat op een normale laptop geen leesbaar beeld in te stellen is. (de verschillende kolommen zijn niet leesbaar in een beeldscherm instelling te overzien. Graag een aparte leesbare opmaak!	Dit is aangepast.
56	Stichting Ruiters & Menners Herperduin/ De Maashorst & MVTO namens de mountainbikers	Over het onderwerp ‘Recreatieve verbindingen met andere gebieden’: Zie opmerking bij 2.4 over levendige schil.	Zie antwoorden bij 29 en 30.
57	Gehandicapten	Leuk plaatje, maar ik houd van tekst met duidelijke uitgangspunten en hoe die gerealiseerd zullen worden.	Ter kennisgeving aangenomen. De gebiedsvisie is een combinatie van tekst en kaart.

DE MAASHORST

NOTA VAN BEANTWOORDING
Natuurgebied De Maashorst